

ПАМ'ЯТІ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

НОВЕ ТРАКТУВАННЯ ТЕКСТУ ШЕВЧЕНКОВОГО ВІРША «ЗАПОВІТ», ЩО СТАВ НАРОДНОЮ ПІСНЕЮ, — ГІМНОМ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ *

У намаганні інтерпретувати, чи радше реінтерпретувати, відомі Шевченкові слова, висказані у «Заповіті»: «...а до того / я не знаю Бога», мушу заздальгідь застерегтися, що мої міркування обмежені виключно до цих слів, без наміру інтерпретувати слово Бог у Шевченковій поезії, аналізувати її духовність чи навіть релігійність самого поета. Та спершу варто б коротко й доволі селективно переглянути деякі коментарі та інтерпретації, подані у минулому. Більшість з них — дорадянських критиків, бо майже усіх радянських інтерпретаторів цих слів Шевченка можна звести до одного спільного знаменника, а саме: ці слова є виявом антиклерикалізму або й воюючого атеїзму поета. Очевидно, є тут теж вийнятки — варіанти, наприклад, хоч Максим Рильський і недалеко відходить від загальноприйнятної радянської інтерпретації релігійності Шевченка, він твердить, що Бог «у дозрілого Шевченка» — не «верховна істота», а символ «правди, справедливості, гармонії»¹.

Цікаво прослідити, як саме ці слова сприймали критики Шевченка і як їх спотворювали, фальсифікували або промовчували, пропускаючи у різних виданнях. Очевидно, однією з причин того є факт, що існують автографи цього вірша, у яких є відміни цих слів, як, наприклад, «А поки що я не знаю Бога», або як у виданні Руська письменність, де сказано: «ні Бога, ні чого»². Та ми приймаємо вислів «а до того я не знаю Бога»

* Стаття академіка НАН України Л. Рудницького подаємо за виданням: Світова велич Шевченка // Наукові записки НТШ в Канаді. — Торонто-Львів, 1992.

У не так давно випущеному дрогобицьким видавництвом «Відродження» унікальному дослідженні (якому досі не було в нас аналогів) І. Волчко-Кульчицького «Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів (до 700-ліття села і 1000-ліття роду)» (1995) знаходимо стислу, але змістовну довідку про проф. Л. Рудницького.

«Рудницький Леонід — відомий науковий і громадський діяч США. Українознавець, професор Ля Сальського університету, секретар товариства «Свята Софія» і викладач українознавчих курсів Українського католицького університету при товаристві «Свята Софія» у Вашингтоні. Голова НТШ в Америці. Брав участь у багатьох міжнародних конгресах (Мадрид, Конігштайн, Рим, Вашингтон та ін.), де порушував проблеми України, української католицької церкви. Починаючи від 1988 р., товариство «Свята Софія» виділило понад 45 тис. доларів на підтримку українських студентів із США, Канади, Польщі, Югославії, які навчалися в Українському католицькому університеті в Римі.

У 1993 році нагороджений премією ім. Івана Франка, яку йому вручив голова Спілки письменників України Юрій Мушкетик. Було відзначено, що Л. Рудницький — автор великої кількості статей про українських письменників, завдяки його старанням було здійснено переклад знаменитого «Собору» Олесь Гончара, написано дослідження «Іван Франко і німецька література».

Принагідно зазначимо, що згадана монографія має зацікавити широкі кола українців і особливо етнографів. Сімсотлітні Кульчиці — це село, з якого походить гетьман П. Сагайдачний. Тисячолітній рід Драго-Сасів, пов'язаний з цим селом, дав Україні не лише Петра Конашевича-Сагайдачного, а й гетьманів Івана Сулиму, Павла Бута (Павлюка), Юрія Кульчицького — героя Відня 1683 р. З цим родом пов'язані сотні імен визначних представників української інтелігенції. До цього роду належить і проф. Л. Рудницький.

як канонічний, себто автентичний, бо в додатку до текстологічних підстав він, на нашу думку, найбільш логічно і закономірно підходить до контексту вірша. Щодо згаданих фальсифікацій, то слід тут нагадати, що вже Михайло Павлик у 1870-х роках картав народовців за те, що вони на вечорах в честь Шевченка переіначували ці слова на безглузде: «А до того — я вже знаю Бога»³. Ці слова Шевченка були і є навіть ще сьогодні дуже невігідні деяким консервативним колам. І тому вони спричиняли всякого роду контрверсії та давали у минулому антиклерикальну амуніцію крайньо ліберальним критикам, а нині — атеїстичні поштовхи марксистським шевченкознавцям. Інші критики знову ж, як Я. Демченко, стараючись зробити зі Шевченка догматичного християнина покрою російського православ'я та ворога українського самодержавства, відмежовували від поета всі його т. зв. «нецензурні» твори (в тому числі і «Заповіт»), оголосивши їх плодом незрілого серця й розуму та наївної побожності. Демченко писав, що Шевченко «не учит бунтовать. Он советует только молиться богу и надеяться на бога»⁴. Очевидно, таке пояснення позбавляє вірша всякого динамізму, всякої революційної стихії.

Цікаву інтерпретацію тих слів пропонує о. Гавриїл Костельник. Перелицьовуючи відомий вислів Тертуліяна: «Душа є природно християнська», Костельник висунув тезу, що, мовляв, «кожний поет вже по своїй природі релігійний». Він ствердив, що всі т. зв. «богохульні» вислови поета (а до них він, очевидно, зараховував і ці слова) ідуть від «душевної невірності» Шевченка. Костельник писав: «Коли, отже, знайдемо, в його творах вислів, що «бог спить» або що «бог сердитий», маємо се взяти за поетичні гіперболи, що стоять місто (замість) «бог неначе спить», «бог неначе сердитий». Поет бере те, що неначе єсть, так, мовби воно справді було»⁵.

Тезу Костельника, що кожний поет вже по своїй природі релігійний, сьогодні прийняти не можна. Відкинув її Василь Щурат у своїх працях «Шевченко і Єремія та Святе письмо в Шевченковій поезії», але окремої інтерпретації згаданих слів Шевченка Щурат не дав⁶. Іван Франко, знову ж, полемізуючи зі Щуратом у статті «Шевченко і Єремія» (ЛНВ, 1904, ч. 4, с. 170—173), твердив, що «слова Бог, божий і т. п. суть у Шевченка радше поетичною фразою, образним реченням, а не мають ніякого догматичного релігійного значення». Свою інтерпретацію слів «а до того я не знаю Бога» Франко подав не у цій полемічній статті, а у своєму перекладі «Заповіту» на німецьку мову, надрукованому в одному віденському часописі 1902 року. Там же згадані перекладені: (А до того / не хочу про жодного Бога знати)⁷. Ясно, що це не тільки переклад, а й інтерпретація, якою Франко старався загострити цей нібито богохульний характер цих слів.

Але так як консервативні кола мали труднощі представити Шевченка віруючим догматичним християнином, так і т. зв. прогресивні чи ліберальні критики не могли зробити з нього атеїста. Цікаво, наприклад, що Анатолій Луначарський вважав Шевченка по-своєму релігійним, таким, що не визнавав офіційної Церкви, її служителів, але вірив в існування Бога, Христа⁸. Інший критик того часу Калишевський дещо розвинув цю думку.

Поет ніколи не переходить на ґрунт виключно релігійних дум і настроїв; але у нього є якесь власне прояснення відношення до Бога; і там видошище людських страждань і зла потоплює поета в безвихідній розпач, його думка і чуття звертаються з скорботним покликом до Бога; тоді він, як і народ, посилає до нього свою тужну думку, тому що на землі ніхто не почує. Ви знайдете у нього багато широго релігійного чуття. Для його сей Бог — близький, свій, котрому належить тут, на землі, вирішувати людську долю! Се не той недосяжний вседержитель, перед котрим падає ниць людина... Се Бог народний, Бог скорботних і зневажених⁹.

Варто тут приглянутися до деяких праць радянських критиків, котрі коментували рядки «а до того / я не знаю Бога». У своїй праці «Атеїзм Шевченка» (Київ, 1962) Іван Романченко, інтерпретуючи згаданий пасус, твердить: «Шевченків бог мусить «понести» у синє море кров ворожу — тобто царів, кріпосників, панів, гнобителів, щоб поет у нього повірив». Згідно з цим критиком, «Заповіт» написаний з «атеїстичних позицій», а Шевченко — атеїст (с. 28—29). Подібно і Юрій Івакін у своєму творі «Ко-

ментар до Кобзаря Шевченка» (Київ, 1964) пише: «Варте уваги, що ці антиклерикальні рядки написані 25-го грудня 1845 року, тобто на різдво», і тріумфально додає: «Ось які думки про релігію володіли поетом у день найбільшого християнського свята» (с. 369).

Наступного радянського критика наводжу доволі обширно не тільки тому, щоб дати приклад полемічного тону, котрий доволі часто панує у сучасному шевченкознавстві, а й тому, що таке твердження, незважаючи на неакадемічний підхід автора, має, на жаль, чимало гіркої для української діаспори правди. Ось що пише шевченкознавець Володимир Шпак у праці «Сучасні фальсифікатори ідейної спадщини Т. Г. Шевченка» (Київ, 1974):

«У боротьбі за такого Шевченка, якого їм хотілося б, а не такого, яким він був, сучасні буржуазні фальсифікатори з піною на губах накидаються на дослідження радянських шевченкознавців, бо правда очі коле. Так, у газеті «Українські вісті» виступив зі статтю протоієрей Бурко, який взявся доводити, що погляди радянських дослідників на Шевченка як на атеїста «не відповідають правді». Для цього він, неспокушений у знаннях художніх засобів переносності, на які багата поезія Шевченка, цитує його Заповіт:

Все покину і долину
До самого бога
Молитися...

і заявляє: значить, не заперечення бога, а визнання його як вищої справедливості бачимо в Заповіті. Він (себто Бурко) не згадує рядків, що йдуть вслід за наведеним уривком: «а до того я не знаю бога» (с. 126—127).

На жаль, цей феномен, що його тут так суто пропагандивно експлуатує Шпак, себто слова: «а до того я не знаю Бога» чи радше пропущення їх, — це немов якийсь Юда у житті українців на Заході. Ми боїмося тих слів, ми їх відкидаємо, ми їх часто пропускаємо і це діється не тільки на сторінках преси, а й у більш серйозних виданнях. Обмежимося тут до двох прикладів: на с. 72 підручника «Історія української літератури» Володимира Радзикевича, що його видала Шкільна Рада (Нью-Йорк, 1964) і який ще досі вживають у суботніх школах, поміщено змонтований автограф «Заповіту», у якому згадані рядки пропущено; виглядає, що Шевченко їх ніколи не написав. Другий приклад того роду недоліків знаходимо у праці Дмитра Бучинського «Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка» (Лондон; Мадрид, 1962), де при аналізі вірша «Заповіт» автор наводить тільки рядки: «Все покину і долину / До самого Бога / Молитися...» (с. 180), а тих капосних «а до того...» не згадує. Того роду «інтерпретації» не тільки непотрібні, а й шкідливі, бо вони нечесні інтелектуально. А причина їхньої численості в тому, що ми досі не даємо справжньої і переконливої інтерпретації цих слів Шевченка.

Дмитро Чижевський не займає особливого становища до тих слів, але під його впливом ціла плеяда шевченкознавців інтерпретує ці слова як вияв Шевченкового романтизму і прометеїзму. Шевченко — це романтик, і його романтичні гіперболи знаходимо у того роду висловах¹⁰. Немає сумніву, що така інтерпретація згаданих слів є й історична, і логічна, і вона цілком не заперечує тут пропоновану розв'язку цього питання.

Василь Сімович у своєму виданні Кобзаря твердить, що ці слова означають наступне: «А до того часу, доки ворог на Україні, — я Бога не знаю! Бо ж як узяти всі поеми з 1843—1845 — скрізь поет проводить думку, що Бог — сторож правди; коли ж Україна без волі, то це неправду робить Бог, отже, він (Шевченко) його знати не хоче доти, доки Бог не покаже тої правди»¹¹.

Дуже подібно висловлюється про цей пасус теж Леонід Білецький: «А до того часу, доки ворог в Україні, я Бога не знаю. Думка, що Бог є сторож правди на землі, проходить через усі твори Шевченка. Коли ж Україна в неволі, то цю неволю допускає сам Бог. Тому поет є готовий відректись навіть від Бога, коли така несправедливість його народові дається»¹².

Отже, згідно зі Сімовичем, Шевченко ставить Богові ультиматум — доки Бог не покаже правди, доти Шевченко не хоче знати його, а згідно з Білецьким, дані слова є поетовим відреченням від Бога. На нашу думку, ні одна, ні друга інтерпретації не є задовільні.

Цю лінію продовжує теж і Богдан Романенчук, хоч він розглядає ці слова Шевченка як вияв поетового романтизму, вбачаючи у них, з одного боку, певне поетичне перебільшення (щось подібне до прометеїзму, висловленого Чижевським), а з другого боку, — вплив народного вислову «Я тебе і знати не хочу», що згідно з інтерпретатором, не є запереченням Бога, а радше виявом романтичного світосприймання. Не цілком переконливу інтерпретацію цих слів подав теж Григор Лужницький, твердячи, що слово Бог відноситься тут до «офіційного» бога, бога царів, гнобителів України, і саме того бога Шевченко не хоче знати і його відкидає. Інтерпретація Лужницького перегукується з розумінням цих Шевченкових слів А. Луначарським, хоч впливу тут, мабуть, ніякого немає¹³.

Та, мабуть, найбільш оригінальна і, на нашу думку, найменш переконлива і найдалша від правди інтерпретація цих слів належить митрополитові Іларіонові, що він подав її у журналі «Віра й культура» (Вінніпег, ч. 1, 1960, с. 27—30). Опираючись на тому, що Лейпцізьке видання творів Шевченка з 1859 року пропустило слова «Я не знаю Бога», митрополит Іларіон аргументує ось як. Наводимо його слова про київське академічне видання 1949 року, що том I (с. 313) подає (так і деякі інші подають):

Все покину і полину
До Самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю бога.
Поховайте та вставляйте...

Лейпцізьке видання 1859 р. дає тут велику й високо цінну поправку, а саме (с. 18):

Все покину і полечу
До Самого Бога
Молитися... а до того
Поховайте, та вставляйте...

Як бачимо, у першодруковій 1859 р. нема атеїстичного «а до того — я не знаю Бога», а є: «а до того поховайте та вставляйте».

І далі Іларіон твердить: «Оригінал Шевченка за лейпцізьким виданням — і логічний, і віршово витриманий. Безумовно, хтось пізніше навмисне вставив «я не знаю Бога» і тим зіпсував і будову вірша, і Шевченкову ідеологію, роблячи з нього атеїста».

Відтак Іларіон розглядає слова «а до того» і, надаючи їм певної інтерпретації, повертає знову до суті справи, мовляв, хтось спотворив текст вірша: «Хтось невідомий вставив у Шевченків вірш «я не знаю Бога». І вийшла нісенітниця! Справді, зрозуміймо значення «до того» як «перше»:

Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... А перше (до того)
Я не знаю Бога.

Розбита структура вірша: дано три рядки на одну риму: Бога — до того — Бога. Безумовно, останній рядок («я не знаю Бога») зайвий і грубо вставлений.

Та й у змісті нема логіки, і виходить неграматично:

До Самого Бога
Молитися... А перше (до того)
Я не знаю Бога...

Свою інтерпретацію Іларіон закінчує наступним пасусом:

До Самого Бога
Молитися... А до того (= а перше)
Поховайте та вставайте...

Отже, до «Заповіту» хтось вставив атеїстичне «я не знаю Бога», а воно зробило це місце нелогічним. Знаючи, в якому стані були Шевченкові рукописи і як багато було різних «автографів», можна зрозуміти, як легко було вставити «я не знаю Бога».

Але на місці «я не знаю Бога», може, якийсь рядок і був, але зовсім загубився, і ми його не знаємо.

Бо є автографи, де пізніше й ніби рукою Шевченка написано: «я не знаю Бога». А є автографи і без того. У всякому разі, воно псує логіку вірша. Присланий у Лейпціг Шевченків вірш не мав цього «я не знаю Бога» і був логічнішим.

Ясно, що сам критик тут перекручує слова поета, а відтак інтерпретує їх на свій лад. Та найбільш цікаве явище, що митрополит Іларіон називає цей вислів Шевченка «атеїстичним», погоджуючись тут із радянськими шевченкознавцями, проти котрих він виступає.

У відповідь Іларіонові в журналі «Слово на сторожі» (ч. 3, 1968, с. 11—14, 32) появилася стаття Ярослава Рудницького «Слово «знати» у Шевченка». Рудницький інтерпретує Шевченкове «я не знаю» як «не розумію», «не розумію», «не можу збагнути розумом» і таким способом старається пояснити слова поета. Але ці намагання Рудницького недалеко відходять від лінії, що її устійнили Сімович і Білецький.

Розглядаючи коментарі та інтерпретації цих слів Шевченка, можна ствердити, що головна проблема тут, що інтепретатори або мотивовані ідеологічними чинниками, як, наприклад, більшість радянських критиків і митрополит Іларіон, або зосереджувалися тільки на згаданих рядках (Сімович, Білецький, Романенчук), або навіть на окремих словах (Лужницький — на слові «Бог»; Я. Рудницький — на слові «знаю»). Досі ніхто не проаналізував цих слів детально у контексті цілого вірша й цілої творчості Шевченка¹⁴, і може, це й причина, чому ці слова такі контроверсійні [...]

З першої строфи, чи навіть з першої стрічки, ясно, що дія другої строфи відбудеться десь у майбутньому, після смерті поета, після його похорону. Друга строфа (якщо приймаємо тут поділ вірша на строфи), чи, може, радше вісім середніх рядків, — це суб'єктивна вставка поета про себе, про його життя після смерті, про його особисте відношення до Бога. Перші й останні вісім рядків сказані до Бога. Перші й останні вісім рядків сказані до земляків поета, а вісім середніх — про нього самого; вони є в описній формі, а не в наказній, як перша й остання строфи. Коли усвідомимо, що слова «...а до того — / Я не знаю Бога» відносяться до післясмертного буття Шевченка, тоді вони набирають цілком іншого значення, ніж те, що його старалися надати їм Шевченкові критики: після смерті поета його душа не буде допущена до Бога, аж доки Україна не стане вільною. Слово «не знаю» тоді розуміється у сенсі не пізнаю Бога, але не тому, що поет його не хоче знати, а тому, що його душа не буде допущена до Божої присутності, бо вона не сповнила свого завдання тут, на землі»¹⁵.

Така інтерпретація у контексті цілого вірша¹⁶. Але слід додати, що цей мотив недопущення поезії. Нагадаємо тут, як приклад, поему «Великий Лях», написану в той же час, що і «Заповіт», у якій три душі змушені блукати над світом тому, що вони хоч і несвідомо, але все ж таки провинилися супроти України. Цей мотив є центральною думкою другої строфи «Заповіту». Він побудований на народному повір'ї, що душа після смерті ще довго кружляє над місцем свого туземного життя. Мабуть, з цього повір'я виріс звичай поминати померлого в третій, дев'ятий, сороковий дні після смерті. Цей звичай дуже старинний, і його досліджували вже у древніх часах. Згідно з легендами, пояснення цього звичаю шукав уже Авва Макарій, єгипетський пустинник IV століття, і ця легенда була відома серед народу у різних варіантах. Знав про неї, напевно, і Шевчен-

ко (хоч цього не можна доказати), немає сумніву, що він був добре ознайомлений з тим християнським звичаєм (практикованим на Україні), який виріс із згаданої легенди. Та, мабуть, найяскравіше відчуваємо цю віру Шевченка у післясмертне життя і у завдання, що йому прийдеться сповняти, коли він умре, в поемі «Кавказ». Ось його слова до Якова де Бальмена, якому присвячена поема:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, — не чорну; довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О, друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душею в Україні витай,
Літай з козаками понад берегами,
Розбиті могили в степу назирай,
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

З контексту цих рядків ясно, що ці начебто контroversійні, богохульні слова Шевченка не є виявом ні його «воюючого атеїзму», ані навіть його «прометеїзму». Вони говорять тільки про стан тимчасового, завішеного в часі, недопущення поетової душі до Бога і тим самим є виявом глибокої релігійності автора. На підставі поданої інтерпретації цих слів можна сміло говорити про Шевченка як про християнського поета-містика у найкращому традиційному значенні цього слова.

Леонід РУДНИЦЬКИЙ

Філадельфія

- ¹ *Максим Рильський*. «Поэзия Тараса Шевченко», у книжці «Тарас Шевченко» (Москва: Изд-во АН СССР, 1962), стор. 47.
- ² *Ю. Романчук*. Руська письменність. Твори Тараса Шевченка, т. 1 (Львів: накладом Товариства «Просвіта», 1912), стор. 515. Про автографи «Заповіту» пише Леонід Білецький у виданні: Кобзар, т. 2 (Вінніпег: УВАН в Канаді, 1962), стор. 438—440.
- ³ Див.: Шевченкознавство. Підсумки й проблеми (Київ: В-во АН УРСР, 1975), стор. 54. Там же цінні інформації про автограф цього твору, стор. 546 і примітка.
- ⁴ *Я. Демченко*. Оклеветание Шевченка некоторыми патриотами (Київ, 1910), подаємо за: Шевченкознавство. Підсумки і проблеми, стор. 109: «...не вчить бунтувати. Він радить тільки молитися Богу і надіятися на Бога».
- ⁵ *Гавриїл Костельник*. Шевченко з релігійно-етичного становища (Львів, 1910), стор. 12.
- ⁶ *В. Щурат*. Святе письмо в Шевченковій поезії, видав М. Петрицький (Львів, 1904).
- ⁷ Подібно переклали ці слова англійські перекладачі Шевченка. Див.: Л. Рудницький. Шевченко в англійських перекладах, т. 187 (Нью-Йорк: ЗНТШ, 1976), стор. 116—126.
- ⁸ Шевченкознавство, стор. 115.
- ⁹ Там же.
- ¹⁰ Див.: *Дмитро Чижевський*. Історія української літератури (Нью-Йорк: УВАН, 1956), стор. 438—440.
- ¹¹ *Тарас Шевченко*. Кобзар (Вінніпег: Комітет Українців Канади, 1971), стор. 205, примітка.
- ¹² Див.: *Тарас Шевченко*. Кобзар, т. 2 (Вінніпег: УВАН в Канаді, 1952), стор. 439, примітка.
- ¹³ Богдан Романенчук і Григор Лужницький кількакратно аналізували ці свої тези на літературознавчих викладах Філії УКУ у Філадельфії наприкінці 1970-х років. Тут слід згадати ще інтерпретацію цих слів, що її подав Юрій Мулик-Луцик у статті «До мети й методів дослідження мови творів Шевченка», у якій він зачисляє цей вислів Шевченка до т. зв. стилістичних «квазі-прометеїзмів» і картає тих шевченкознавців, котрі їх промовчують, вважаючи за вияв атеїзму Шевченка. Самі слова «я не знаю Бога» — це, на думку автора, «теодицея» Шевченка, і він коментує їх так: «Шевченко каже, що коли Україна буде звільнена від ворогів, то тоді він полине до самого Бога молитися, «а до того (поки це станеться) я не знаю Бога»; у народній мові вислів «не знаю» означає: не признаю, не хочу признавати, вирікаюся лише тоді, коли при ньому стоїть слово «знати»: «Я тебе знати не знаю!» У Шевченка ж є лише «не знаю». Однак Шевченко таки знає Бога, тобто знає про Його існування, яке він визнає, і знає ім'я Бога». Врешті, Мулик-Луцик твердить, що цей вислів означає: «доти не розумію Бога, не можу збагнути Божого Промислу». — Новий літопис-квартильний суспільного життя, науки й мистецтва, ч. II (Вінніпег, 1964), стор. 14—18.
- ¹⁴ Спробу такого роду інтерпретації зробив Жан-Поль Химка у своїй промові «Розмова Шевченка з Богом». «Шевченко... каже, що після смерті він ще далі хоче, як той Перебендя, розмовляти з Богом. І він далі буде гніватися на Бога — бо не буде молитися, не буде Бога знати — аж поки настане час кари...»

- ¹⁵ Тут слід відзначити, що Ольга Павлюх-Гузарева у своїй статті «А до того — я не знаю Бога» (Вісник, Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, т. II, кн. 4. Львів, 1934, квітень, стор. 291—301) твердить, що «всі відомі інтерпретати Заповіту якимось дивно пояснюють ці слова: «Все виходить щось наче хула, а цеж зовсім щойнше». Її інтерпретація покривається з запропонованою тут, хоч вона не подає аргументів на своє твердження. Рівно ж цікаво звернути увагу на інтерпретацію цих слів Джона Панчука, що він опирає її на порівнянні «Заповіту» з «Прометеем» П. Б. Шеллі. Див.: Джерзі-Сіті-Нью-Йорк: В-во «Свобода», 1965, стор. 16—18.
- ¹⁶ До інтерпретації цих слів слід взяти до уваги лист Шевченка до Анастасії Толстої з 9 січня 1857 р., у якому поет аналізує людське щастя і роль християнства у своєму житті. Особливо цікаві тут його слова: «Я тепер чувствую себе если не совершенным, то по крайней мере безукоризненным христианином» (Я тепер себе почуваю якщо не цілковитим, то хоч бездоганним християнином). Шевченківський словник у двох томах (Київ: В-во АН УРСР, 1979) цих слів не коментує.

ДО СПРАВЖНЬОГО ШЕВЧЕНКА *

Спроба уточнення визначення поняття
«народний поет»

I

Ані великою помилкою, ані надто химерним парадоксом не буде твердження, що Тараса Шевченка — живого і нескореного — уздріли ми допіру по історичній провесні 1917 року. І з того часу вдивляємося все напруженіш і уважніш в його невпинно зростаючу постать.

Потрібне було аж тектонічне зрушення історії, потрібен був аж племінський вогонь, що в нім «її, окраденую, збудить», потрібні були аж «мартівські» іди України, щоб в димові і пожежах революції, з першими судорожними відрухами поволі притомніючого Лазаря, побачили ми, здавалося б, знайоме, але яке ж відмінне обличчя, і відчули тисячократно спотужнілий, палючий і спалюючий дух.

Тільки ми, читаючи тепер, напр. Костомарова, як то «муза Шевченка роздирала завісу», як то «і страшно, і солодко, і болюче, і сп'янююче було зазирати туди», — вповні, а навіть ще гостріше уявляємо собі вражіння перших слухачів його поезії, вражіння його сучасників. «Волосся настовпжилось в мене на голові», — писав старий Основ'яненко. «Широко він обняв Україну з її могилами кривавими, з її страшною славою... і з того часу всі в нас поділились на живих і мертвих», — пророчо додав Куліш.

Кажу: тільки ми, себто покоління мартівських ід і наступні.

З родоводами чільних людей нашої нібито-селянської нації треба бути взагалі дуже обережними, щоб не повторювати кепського анекдоту про також ніби «музицьке» чи там «різночинське» походження Коцюбинського, який теж ще досі уходив, поруч Стефаніка, за мало не «класово свідомого» співця «батьрацької недолі». Як тепер усталено, Коцюбинський, що за життя лише натякав фанатичним мужиколобам про своє боярське походження, не робив жодної, як витикав йому Єфремов, містифікації естетика. І по мечу, а ще більш по кужелі був він таки дуже доброго й дуже старого коріння тай годі.

Не треба й занадто дослівно брати Шевченкового прізвища та все валити на його багатостраждальне кріпацтво. Бо, передовсім, не приймав він його і не прийняв аж до смерті фізично, ані морально, ані особисто, ані національно. «З затиснутими п'ястуками ліг він в домовину» — так в найсвітлішій — у пізнішого лідера есерів — моменті національної свідомості писав колись про Шевченка покійний Микита Сріблянський-Шаповал.

* Вступне слово на академії Української Студентської Громади у Варшаві 1937 р. Вперше опубліковано в книзі «Літературні спостереження». Скорочене перевидання. — К., 1994. Дет. про автора див. статтю В. Качкана в цьому номері журналу.